

УДК 378.014.54(477)

**Зорина Я. Шацька**

*Київський національний університет технологій та дизайну*  
**РИНОК ОСВІТНІХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ  
ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ**

*У статті досліджено ринок освітніх послуг України з точки зору глобалізаційних процесів. Сформовано систему глобалізаційних чинників та проаналізовано специфіку їх впливу на ринок освітніх послуг України.*

**Ключові слова:** глобалізація, глобалізаційні чинники, світовий ринок освітніх послуг, ринок освітніх послуг України, функціонування вітчизняного ринку освітніх послуг.

**Зорина Я. Шацкая**

*Киевский национальный университет технологий и дизайна*  
**РЫНОК ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ  
ВЛИЯНИЯ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ФАКТОРОВ**

*В статье исследован рынок образовательных услуг Украины с точки зрения глобализационных процессов. Сформирована система глобализационных факторов и проанализирована специфика их влияния на рынок образовательных услуг Украины.*

**Ключевые слова:** глобализация, глобализационные факторы, мировой рынок образовательных услуг, рынок образовательных услуг Украины, функционирование отечественного рынка образовательных услуг.

**Zorina Ya. Shatskaya**

*Kyiv National University of Technologies and Design*  
**THE UKRAINIAN EDUCATIONAL SERVICES MARKET IN THE  
CONTEXT OF THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION FACTORS**

*The article examines the market of educational services in Ukraine in the context of globalization processes. A system of globalization factors has been formed and the specificity of their influence on the market of educational services in Ukraine has been analyzed.*

**Keywords:** globalization, globalization factors, the world market of educational services, the market of educational services of Ukraine, the functioning of the domestic market of educational services.

**Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.** Ринкові трансформації в економіці України відбулися і в системі освіти. Це зумовило формування вітчизняного ринку освітніх послуг. Ринок освітніх послуг розглядається як система економічних відносин або безпосередньо сама сфера, де відбуваються дані відносини з приводу виробництва та реалізації освітніх послуг. Ринок освітніх послуг слід розглядати як систему взаємодіючих елементів ринку, які формують систему

фінансового, кадрового, матеріально-технічного та інфраструктурного забезпечення процесу виробництва та реалізації освітніх послуг на макро- та мезорівні [4, 5]. Геополітичні трансформації, що розпочалися на початку 80-х років ХХ сторіччя, зруйнували світовий порядок та активізували глобалізаційні процеси у світі у всіх сферах людського життя. З подальшим посиленням процесу глобалізації, спричиненого інтеграцією та регіоналізацією світового господарства, стрімко змінюються умови функціонування на міжнародних ринках. Не виключення цьому глобальний ринок освітніх послуг.

**Аналіз останніх публікацій з проблеми дослідження.** Питаннями функціонування вітчизняного ринку освітніх послуг присвячено багато праць вітчизняних вчених, серед яких В.Д. Гогунський, М.В. Кльов, В.С. Лозовий, Г.О. Оборський, А.М. Пугач, В.С. Савельєва, О.В. Черниш та багато інших. В їх працях досліджується вітчизняний ринок освітніх послуг, аналізуються його характерні риси в контексті впливу окремих чинників мікро-, макро- та глобального середовища.

**Невирішені частини дослідження.** Всі перераховані автори обмежилися в основному дослідженням вищезазначеної проблеми з точки зору впливу окремих чинників. Разом з тим, невирішеними залишаються питання визначення системи глобалізаційних чинників та виявлення специфіки їх впливу на ринок освітніх послуг України. Актуальність означеної проблеми, недостатня наукова розробленість окремих її сторін і висока практична значущість визначили вибір мети даного дослідження.

**Мета дослідження** полягає у є визначенні системи глобалізаційних чинників та дослідженні специфіки їх впливу на ринок освітніх послуг України.

**Виклад основних результатів та їх обґрунтування.** Процес глобалізації є важко передбачуваним. З одного боку він створює умови для розвитку і одночасно накладає певні обмеження на функціонування світових ринків, у тому числі освітніх послуг. Цей процес зумовив низку всесвітніх проблем, які через глобалізаційні чинники здійснюють вплив як на глобальному (світовому), так і на міжнародному та регіональному освітніх рівнях. Високий рівень невизначеності зовнішнього середовища та процесу глобалізації вимагає диференціації їх впливу через групи чинників. Процес глобалізації впливає на ефективність діяльності вітчизняних освітніх установ через систему п'яти груп глобалізаційних чинників:

1. Глобальні економічні чинники.
2. Глобальні техніко-технологічні чинники.
3. Глобальні суспільні чинники.
4. Глобальні природно-географічні чинники.
5. Глобальні політико-силові чинники.

Глобальні економічні чинники:

1. Поглиблення співробітництва між країнами в сфері освіти.
- Поглиблення співробітництва між країнами в сфері освіти розпочалося ще у

1997 році з підписання Лісабонської конвенції, яка стала початком формування спільного освітнього і наукового простору, дала поштовх розробці єдиних критеріїв і стандартів у сфері освіти в масштабах європейського простору. Цей процес отримав назву Болонський процес. На сьогоднішній день 46 європейських країн, разом з Україною, є його учасниками [3].

2. Формування світового ринку освітніх послуг. Глобалізація, як процес трансформації світової економіки, торкнулася всіх сфер розвитку суспільства і обумовила формування глобального ринку освітніх послуг. За оцінками Всесвітньої організації торгівлі, ємність світового ринку освіти 50–60 млрд дол. США. Лідером даного ринку є США, що контролює майже чверть світового фінансового освітнього обороту. Друге місце посідає Великобританія – 15%. Далі йдуть Німеччина – 12%, Франція – 9%, Австралія, Канада, Іспанія – 7% [6].

3. Заснування міжнародних освітніх агентств та фондів – ТЕМПУС, ЕАСЕА, IVF, Visby, Фонд цивільних досліджень і розвитку (США), Фонд Арістотеля Онассіса, Європейський Центр Розвитку наукових досліджень в економіці і статистиці (Бельгія) та інші, що надають підтримку розвитку міжнародних та вітчизняних закладів освіти, забезпечують академічну мобільність студентів.

4. Розробка міжнародних освітніх та грантових програм. Глобалізація та інтернаціоналізація освітніх систем різних країн, формування єдиних стандартів у сфері освіти, поглиблення співпраці між вищими навчальними закладами зумовило розробку різних міжнародних освітніх та грантових програм. Найвідомішими в Україні є програми ЄС ЕРАЗМУС+, ТЕМПУС, ГОРИЗОНТ 2020, MATRA, EUREKA, ECARES, Global Green Grants та інші.

5. Стандартизація освітніх послуг. Формування світового ринку освітніх послуг зумовило встановлення чітких стандартів в цій сфері. За міжнародними стандартами управління будь-якою організацією, у тому числі і ВНЗ, повинно відповідати стандарту групи ISO-9000. Національний стандарт ISO-9001 – ДСТУ ISO 9001:2015 «Система управління якістю». В Україні якість надання освітніх характеризується формуванням п'яти видів компетенцій: знання і розуміння, застосування знань і навичок, формування суджень, комунікація, здатність для подальшого навчання впродовж життя [8].

6. Академічна мобільність. Академічна мобільність – це можливість навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному закладі (науковій установі) на території України або поза її межами без відрахування чи звільнення з основного місця навчання чи роботи [1]. Запровадження академічної мобільності підвищує конкурентоспроможність випускника як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку праці. В Україні затверджено порядок здійснення академічної мобільності, що відображено у постанові Кабінету Міністрів України № 579 «Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність» від 12.08.2017 р.

7. Інтеграція науки, освіти та виробництва. Світові інтеграційні процеси, стрімкий розвиток нових технологій зумовив поєднання промислових підприємств та освітніх установ шляхом створення інноваційних структур: технопарків, технополісів та бізнес-інкубаторів. У світі нині функціонують понад 500 технопаркових структур. Так, у США їх налічується понад 140, у Японії – близько 50, Китаї – понад 50, Великій Британії – більш ніж 40, Франції – 30. Понад 100 наукових і технологічних парків функціонують у країнах Центральної та Східної Європи, близько 60 – у Росії. В Європі технопарки почали створюватися на початку 70-х років ХХ століття. Серед перших були Дослідницький парк в Единбурзі, наукові парки «Трінті Коледж» в Кембриджі, «Левен-да-Нев» у Бельгії, «Софія Антиполіс» в Ніщі та «Зона наукових і технічних інновацій та виробництва» в Греноблі. Якщо у більшості розвинених країн прикладна наука зосереджується у великих корпораціях, то в Україні вона винесена за межі виробничого сектора, а також функціонує автономно [9].

8. Періодичні глобальні фінансово-економічні кризи світової економіки зумовлюють кризові процеси і на світовому ринку освітніх послуг. Це позначається на скороченні кількості закладів освіти, підвищенні вартості освітніх послуг, скороченні професорсько-викладацького складу. В Україні тенденції розвитку вищих навчальних закладів всіх рівнів акредитації нині відображають динаміку до скорочення, як мережі закладів, так і кількості студентів [11]. Так, якщо на початок навчального 1990–1991 р. в Україні налічувалося 742 ВНЗ I–II рівнів акредитації, то у 2016–2017 р. їх кількість скоротилася на 49% до 370 закладів. ВНЗ III–IV рівнів акредитації у 1990–1991 рр. було 149, а у 2016–2017 р. їх кількість збільшилась на 192,6% до 287 закладів [2]. Але не зважаючи на незначне збільшення кількості ВНЗ III–IV рівнів акредитації, загальною тенденцією за цей період є скорочення закладів освіти в Україні на 26,3%.

9. Соціально-економічне розшарування регіонів та країн світу в сфері освіти. Це зумовлене в першу чергу, економічною відсталістю частини регіонів та країн світу. У відсталих країнах вища освіта не доступна для більшості населення. У провідних країнах світу доступність освіти забезпечується великою кількістю різноманітних закладів освіти, але освіта є платною. Частина населення з низьким рівнем доходів також не може забезпечити собі якісну вищу освіту.

Глобальні техніко-технологічні чинники:

1. Науково-технічна революція та прискорення науково-технічного прогресу збільшили обсяги інформації, якою володіє людство. Поступова інформатизація і перехід до суспільства знань підвищило необхідність володіння навичками швидкого пошуку, аналізу та зберігання інформації. Це підвищило попит на освітні послуги та спричинило формування нових форм та закладів освіти.

2. Сучасні інформаційні технології в сфері освіти. Застосування інформаційних технологій в сфері освіти створило передумови для небувалої в історії педагогіки інтенсифікації освітнього процесу. Це забезпечило доступність освіти для студента у будь-який зручний йому час і місце.

3. Нові форми освіти. В останні десятиліття на світовому ринку освітніх послуг активно розвивається дистанційна та віртуальна освіта. Дистанційна освіта дає змогу студенту навчатися в зручній для нього час поза межами навчального закладу та в разі потреби мати можливість on-line спілкування з викладачем. В Україні ці форми освіти поки що не набули широкого застосування та популярності, не створюються віртуальні (мережеві) та транскордонні університети. Ринок віртуальної освіти тільки формується, в якому важливу роль відіграють комерційні структури, комунікаційні та мультимедійні компанії [6].

4. Розвиток міжнародної освітньої інфраструктури дав поштовх до створення інноваційних структур: технопарків, технополісів та бізнес-інкубаторів та нових навчальних закладів – корпоративних університетів. Перші такі заклади були створені майже сторіччя тому провідними американськими компаніями Дженерал Електрикс та Дженерал Моторс для проведення системи внутрішніх тренінгів для власних співробітників з метою вдосконалення їх професійної майстерності. У 1956 р. на їх основі було створено перший корпоративний університет. Тільки за період з 1993 до 2001 років кількість корпоративних університетів у світі збільшилася з 400 до 2000, а в 2010 році їх чисельність досягла 3700 [12].

Глобальні суспільні чинники:

1. Експансія ліберально-демократичних цінностей західного суспільства та західної культури. Вплив цього глобального чинника та світових інтеграційних процесів в галузі освіти призвів до поступової стандартизації освітніх послуг за західним типом, переходу до Болонського процесу. З одного боку це сприяло інтеграції вітчизняних навчальних закладів з європейським освітнім товариством, але з іншого боку знівелювало надбання та культурні цінності вітчизняної освітньої школи.

2. Світова соціальна структура населення. Нерівномірне і неконтрольоване зростання населення в одних країнах і його катастрофічне зменшення в інших, нелегальна світова міграція населення призводить до розвитку ринку освітніх послуг в провідних країнах та його зменшення в країнах третього світу.

3. Соціальний клімат у світі. Загальний рівень стабільності в провідних країнах світу, стан зайнятості населення призводить до збільшення потреби населення до підвищення рівня освіти.

4. Рівень здоров'я населення. Наркоманія, СНІД, лихоманка Ебола та інші невиліковні захворювання та епідемії знижують здатність працездатної частини населення до навчання.

5. Міжнародна злочинність. Міжнародний наркобізнес, тероризм, релігійний екстремізм також зменшують потребу працездатної частини населення до навчання, забезпечуючи швидке заробляння грошей не потребуючи високого рівня освіти.

6. Демократизація та охорона прав людини. Декларація Міжнародної Організації праці, що нині налічує більше 180 країн-членів у світі, сприяє дотриманню прав людини з забезпечення можливостей навчання, надання рівних можливостей отримання загальної та професійної освіти, просування на вищі посади працівників. На сьогоднішній день Україною ратифіковано 174 конвенції МОП.

7. Інтернаціоналізація вищої освіти. Інтернаціоналізація вищої освіти – це посилення міжнародної складової в діяльності вітчизняних вищих навчальних закладів. Цей процес відбувається шляхом розвитку міжнародної співпраці через програми академічного обміну (академічна мобільність студентів та викладачів), впровадження ЄКТС, спрощення процедури визнання документів про освіту, розвиток програм для навчання іноземних студентів, розвиток міжнародної співпраці в науковій і дослідницькій сферах. Процес інтернаціоналізації є важливим для української вищої освіти тому, що надає можливості та механізми для її подальшого розвитку, входження до світового ринку освітніх послуг, підвищення якості освіти у відповідності з міжнародними стандартами.

Глобальні природно-географічні чинники:

1. Зміна природно-географічного середовища під впливом науково-технічного прогресу. Вплив цього глобального чинника призводить до того, що у провідних високорозвинених країнах світу ринок освітніх послуг активно розвивається, а у відсталіх країнах – скорочується.

2. Погіршення екологічної ситуації в різних регіонах світу. Екологічні та техногенні катастрофи та інші наслідки неефективної діяльності людини призводять до забруднення навколишнього середовища та неможливості проживання людей цих територіях в окремих країнах світу (наприклад Чорнобильська зона в Україні). Як наслідок відбувається закриття навчальних закладів в цих регіонах.

3. Світове глобальне потепління. Вплив цього глобального чинника призводить до нестачі продовольства та питної води, проблем забезпечення людства сировиною, енергією, не раціональне використання ресурсів Світового океану, що призводять до погіршення кліматичних умов та неможливості проживання людей на окремих територіях. Як наслідок відбувається закриття навчальних закладів в цих регіонах.

Глобальні політико-силові чинники:

1. Провідна роль США на світовому освітньому ринку. У США вища освіта – п'ята у грошовому обчисленні стаття експорту американської економіки, яка інколи перевищує обсяги надходжень від експорту зброї [7].

2. Часті регіональні та міжнародні військові конфлікти унеможливають здійснення освітньої діяльності на територіях військових дій.

3. Гонка озброєнь, розповсюдження зброї масового ураження призводять до нарощення військового потенціалу країн світу, збільшення армії. Результатом впливу цього глобального чинника є підвищення попиту на військові спеціальності. Як наслідок, на світовому ринку освітніх послуг розвиваються вищі навчальні заклади, що готують студентів на військові спеціальності, а всі інші заклади поступово занепадають.

Таким чином, глобальні економічні та техніко-технологічні чинники в більшості впливають позитивно, стимулюючи та активізуючи розвиток вітчизняної вищої освіти. Глобальні суспільні, природно-географічні та політико-силові чинники навпаки в більшості перешкоджають або взагалі унеможливають (як більшість політико-силових чинників) розвиток вітчизняної вищої освіти. Однак, у контексті незворотності геополітичних трансформацій та неминучості світового глобалізаційного процесу інтернаціоналізація вітчизняної вищої освіти з кожним роком буде тільки посилюватися.

**Висновки.** На сьогоднішній день ємність глобального ринку освітніх послуг становить понад 2,5 тлрн дол. США і має стійку тенденцію до розширення [9]. З них глобальний ринок вищої освіти становить близько 100 млрд [7]. Вітчизняні ВНЗ мають достатній потенціал для боротьби за свою частку на цьому ринку. Для досягнення цього слід формувати та ефективно реалізувати експортний потенціал ВНЗ з урахуванням впливу не тільки мікро- та макро-, а й глобалізаційних чинників.

Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на визначення інтенсивності впливу глобалізаційних чинників на функціонування ринку освітніх послуг з використанням математичних моделей.

### Література

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

2. Вищі навчальні заклади України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv\\_rik/osv\\_u/vuz\\_u.html](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html).

3. Європейська інтеграція вищої освіти [Електронний ресурс] / Національний університет «Львівська політехніка». – Режим доступу: <http://ipehea.in.ua/rozvitok-ierpo/1na-shlyahu-do-ievropeyskogo-prostoru-vishchoyi-osviti-2020>.

4. Карпюк О. А. Організаційно-економічні засади формування та розвитку ринку освітніх послуг (регіональний аспект): автореферат дис. ... канд. екон. наук / О. А. Карпюк. – Чернігів, 2011. – 15 с.

5. Карпюк О. А. Фактори формування та розвитку ринку освітніх послуг [Електронний ресурс] / О. А. Карпюк // Економіка. Управління. Інновації. Електронне наукове фахове видання Житомирського державного університету ім. І. Франка. – Режим доступу: [http://www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2009\\_1/09koagor.pdf](http://www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2009_1/09koagor.pdf).

6. Кльов М. В. Ринок освітніх послуг та його характерні риси [Електронний ресурс] / М. В. Кльов. – Режим доступу: [www.virtual.ks.ua](http://www.virtual.ks.ua).

7. Лозовий В. С. Україна на міжнародному ринку освітніх послуг вищої освіти. Аналітична записка [Електронний ресурс] / В. С. Лозовий// Національний інститут стратегічних досліджень. Франка. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1695>.

8. Оборський Г. О. Стандартизація і сертифікація процесів управління якістю освіти у вищому навчальному закладі / Г. О. Оборський, В. Д. Гогунський, В. С. Савельєва // Праці Одеського політехнічного університету. – 2011. – Вип. 1 (35). – С. 251–255.

9. Перспективи освітньої системи України на ринку міжнародних освітніх послуг. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/juli/4.htm>.

10. Пугач А. М. Оцінка умов ефективної реалізації інтеграційних процесів в сфері аграрної освіти, науки та виробництва [Електронний ресурс] / А. М. Пугач // Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток». – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=897>.

11. Черниш О. В. Аналіз сучасних тенденцій розвитку ринку освітніх послуг в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Черниш // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – Спецвипуск. Серія «Економічні науки». – Режим доступу: [http://er.knutd.com.ua/bitstream/123456789/3771/1/Konf20161007\\_VI\\_P114-121.pdf](http://er.knutd.com.ua/bitstream/123456789/3771/1/Konf20161007_VI_P114-121.pdf).

12. Hearn D. An Examination of Corporate University Model [Електронний ресурс] / D. Hearn. – Режим доступу: <http://www.newfoundations.com/OrgTheory/Hearn721.htm>.